

Туристичні маршрути Костопільщини

Історія Полісько-Волинського краю – промовиста частинка всієї української історії. Протягом віків ласі на дармовину чужинці сунули на нашу рідну землю, щоб пограбувати її багатства, поневолити роботящий люд. Більше шести століть нас злитовлювали, ополячували, зтатарювали, отурчували, онімеччували, русифікували... Аби легше досягти своєї загарбницької мети, вони розділювали землі між поміщиками, сіяли ворожнечу і розбрат. Нас намагалися позбавити всього: мови, культури, матеріальних благ, навіть власної історії. Хотіли, щоб ми забули і родовід свій, і своє ім'я.

Ці терористичні дії не обійшлися і без жертв. Якщо литовські князі терпимо ставилися до віри, звичаїв нашого народу, то поляки і росіяни нищили культурно-духовні основи українства, позбавляючи волинян земельних володінь, влади, рідної мови і віри.

Особливе місце в історії Волині та Волинського Полісся відіграла Костопільщина. Свідченням цього є велика кількість пам'яток, які знайомлять нас безпосередньо з історією рідного краю. Кожен з нас може поринути у минуле, якщо вирушить мандрувати по пам'ятних місцях Костопільського краю.

У 2006 році науковими співробітниками Костопільського районного краєзнавчого музею було розроблено 3 туристичні маршрути. Крім історичних пам'яток було звернено увагу і на природні багатства Костопільщини. Нашим завданням є ознайомлення із двома туристичними маршрутами.

Маршрут № 1. м. Костопіль – с. Берестовець – с. Базальтове (ч/з с. Злазне – с. Чудви) – с. Дюксин – с. Суськ. Протяжність – 56 км.

Цей маршрут для людей, які хочуть познайомитись з природними багатствами Костопільського району. З м. Костополя спочатку ідемо на базальтові кар'єри, які знаходяться в селах Берестовець та Базальтове. Тут можна побачити геологічний феномен – базальтові стовпи, висотою в декілька десятків метрів. Під час екскурсії обов'язкове ознайомлення не тільки з процесом видобутку, а й обробкою чудо-каменю.

30-метрові базальтові стовпи поблизу села Базальтове у Костопільському районі на Рівненщині зовні нагадують закам'янілий водоспад, що має кілька каскадів. Розташовані стовпи на території Івано-Долинського кар'єру. Більше таких в Європі немає. Ще у червні 1972 року Рівненський облвиконком своїм рішенням надав “Базальтовим стовпам” статус

пам'ятки природи місцевого значення. Тепер цю зону рекомендують як зону відпочинку.

Базальтові стовпи – різновид базальтів, що має в поперечному перерізі – форму від чотирихгранних до семигранних. Товщина стовпів коливається в межах від 0,6 до 1,2 м. Переважають із товщиною 0,8-1,0 м. Висота – від 3-х до 30 м. Мають властивість давати прямий рівний розкід.

На цій території – поблизу сіл Базальтове та Берестовець утворено геологічний заказник Івано-Долинське родовище базальтів, яке є справжнім чудом природи. Поклади базальту утворилися 650-620 мільйонів років тому, коли на Поліссі активно діяли вулкани. Вулканічна діяльність у той період активізувалася внаслідок розтягнення земної кори. Внаслідок цього утворилася обмежена площа, яку заповнювала магма.

Утворена тоді стіна стовпчастих базальтів простягалася на 320 метрів. Справді дивовижним є той факт, що базальт – порода вулканічного походження, а Костопільщина знаходиться в рівнинній місцевості.

Одна з легенд розповідає, що колись на місці копалень польський король Ян Казимир загубив перстень, і оскільки вельми поспішав, то позначив це місце хрестом на камені, аби пізніше відшукати згубу. Персня не знайшли, а ось навкруги побачили диво: з-під землі визирали кам'яні стовпи. В тому ж XVII столітті звідти почали возити кам'яні брили до Олики, де розпочалося будівництво костюлу. Кам'яні стовпи були заввишки до 20 метрів, як правило, шестигранні. Примітивне знаряддя не давало можливості налагодити ефективний промисел, і протягом майже трьохсот років він тупцював на місці. Лише у 1928 році, польський уряд переконався у багатстві неродючих земель над Горинню. Саме тоді й почався розквіт нинішнього села Базальтове, відоме до 1939 року як Янова (Іванова) Долина.

На місці, де колись димів кратер вулкана, викристалізувалися велетенські стовпи з чорного базальту. Вони дочекалися свого часу, і ось польський уряд спрямував сюди величезні інвестиції. Було прокладено 19 кілометрів залізниці до Костополя, з'явилося близько сотні будинків працівників кам'яних кар'єрів. Невдовзі базальт почали перевозити не тільки залізницею, а й баржами по Горині.

У середині 30-х років в Івановій Долині працювало три тисячі чоловік – півтори тисячі українців та півтори тисячі поляків. Робітниче селище було електрифіковане і мало не тільки водопровід, а навіть каналізацію. Для сільської місцевості це було дивиною. Тут же видавалася газета, схожа на теперешні районки, «Янова Долина». До сусіднього села Злазне було прокладено спеціальну дорогу для велосипедистів. Бувувався аеродром, діяли різні громадські і спортивні товариства, каси взаємодопомоги.

Волинський камінь почав завойовувати європейський ринок. Польща відмовилася від поставок базальту зі Швеції і мала великі прибутки від власних копалень площею 250 гектарів.

У 1936 році відбулася модернізація виробництва. Базальт не тільки добували і вивозили у вигляді примітивного бруківця, а й налагодили видобуток плит різних розмірів, досить дешевого «півбруківця», розвідали нові поклади чорного каменю. Видобуток базальту сягнув півмільйонної (в тоннах) позначки за рахунок впровадження механізмів, локомотивної тяги і т. д.

Фізична важка праця лягла на плечі каменярів, які вдень і вночі, в спеку і дощ виламували залізними клинами кам'яні стовпи, застосовуючи вибухівку. Однак місцеві жителі були вдоволені, що мали де заробити на хліб, адже місцеві піщані ґрунти не давали можливості вирощувати добрих урожаїв. Крім цього, працівники кар'єрів відраховували певні проценти від зарплати для допомоги безробітним. Іванова Долина мала сучасну на той час соціальну інфраструктуру: школу, дитсадок, клуб, різноманітні спортивні секції і навіть постерунок поліції. Робітниче селище мало 60 телефонів, повну радіо – та електрофікацію.

Початок Другої світової війни змінив обличчя Іванової Долини...

Нині в Івано-Долинському кар'єрі видобувається лише 11% базальту від закладеного в проєкт. Щомісяця це 4 тисячі куб. м базальту, тоді як поклади цього цінного каменю сягають 40 мільйонів кубометрів і оцінюються в 200 мільярдів доларів! Наразі в Києві визначається розподіл в Івановій Долині трьох ділянок між головними претендентами на чорний базальт: ВАТ «Івано-Долинський спецкар'єр», ТЗОВ «Волинський край» та Рівненська адміністрація автомобільних доріг. Однак проблема не в тому, що затримується видача ліцензій, а значить – гальмується діяльність згаданих підприємств. Реальні покупці базальтової продукції мають низьку купівельну спроможність. Надія лише на інвестиції та нові технології. В цьому напрямі – непочатий край роботи.

Головною продукцією «Івано-Долинського спецкар'єру» є нині камінь бутовий та щебінь. Тож стратегічна сировина – чорний базальт – заливається бетоном і гудроном, продається дешевше від звичайного щебеню. Для порівняння з ринковими цінами: базальтовий щебінь коштує 20-30 грн., камінь бутовий – 15 грн. 60 коп. за кубометр, сировина базальтова – 36 грн. за тонну. Малий бізнес на основі Івано-Долинського базальту тримається головним чином на виготовленні надмогильних пам'ятників.

Наша держава не настільки сильна, щоб законсервувати безцінні поклади чорного базальту до кращих часів, коли з'явиться можливість їх використувати в більш прибуткових галузях: для виготовлення супертон-

ких волокон, спеціальної ізоляції, використання в космонавтиці. Як і інші природні ресурси, поклади чорного базальту жорстоко експлуатуються. Для багатьох підприємств і підприємців це спосіб виживання. В навколишніх селах на роздоріжжях височіють обереги-хрести саме з чорного базальту Іванової Долини. Та й найбільше шанується продукція з чорного базальту – надмогильні пам'ятники.

Нині ВАТ «Івано-Долинський спецкар'єр» має лише 140 працівників. Звичайно, праця більш механізована, ніж за часів Польщі, однак видобуток базальту не дивує. Новітніх технологій, які хоча б унеможлилювали мікротріщини в блоках, немає. Тим не менше в обробці і переробці сировини з Іванової Долини задіяні тисячі людей з Рівненщини і Волині. Тіньовий бізнес, виявляється, працює ефективніше. І якщо каменярі Іванової Долини ледь зводять кінці з кінцями, то обробники, часто кустарі, чорного базальту мають пристойну, як за нинішніми мірками, зарплату.

На жаль, базальт сьогодні – це тільки благодатний ґрунт для дрібного бізнесу.

Приїхавши до Дюксина прямуємо до сільської школи. На подвір'ї пам'ятник художнику-графіку, члену ОУН-УПА Нілу Хасевичу. А в приміщенні – музейна кімната, присвячена відомому земляку. Від школи – до церкви. На місці її побудови раніше стояла стара церква, в хорі якої співав Н. Хасевич. В селі, на місці будинку Хасевичів збереглась ялина, яку посадив Ніл та старий в'яз, на якому любив малювати майбутній художник.

Ніл Антонович Хасевич народився в 1905 році у с. Дюксин у сім'ї дякона. Живучи у рідному селі, учителював у тамтешній школі та підробляв бухгалтером. Односельчани і досі з теплом згадують уроки трудового навчання, уроки співів та мистецькі виступи що їх проводив Ніл Хасевич. Та нестримне бажання бути художником привело його до столиці Польської держави – Варшави, де в мистецькій академії навчається під курівництвом висококваліфікованих професорів. У 30-х роках ім'я митця з глибинного села знала чи не вся Європа. Мистецький гурток “Спокій” у передвоєнний період влаштував чимало виставок, де малярські і графічні роботи Ніла Хасевича бачили жителі Праги, Варшави, Берліна, Лос-Анджелеса та Чикаго, де отримали високу оцінку. До нього прийшло визнання.

Та долю художника докорінно змінила Друга світова війна. Хасевич сподівався, що з'явиться якийсь правопорядок замість дикого більшовицького свавілля. Та коли переконався, що німцям, як і більшовикам, стає не потрібна самостійна Україна, що і вони принесли їй неволю і рабство, пішов в УПА, де у глибокому тилу повстанці створили своєрідну державу з бібліотеками, школами, церквами. Його графічні карикатури вміщені у підпільних виданнях воєнного часу. Художник був автором ка-

рикатур на московський окупаційний режим та його комуністичних вождів. Йому також належать проекти бойових відзнак УПА.

Ніл Хасевич не очолював збройних формувань УПА і не керував бойовими групами підпільників. Його зброєю були різець гравера й олівець художника. Твори митця підносили бойовий дух повстанців, кликали до звитяги у боротьбі за Українську самостійну соборну державу.

У Суську два важливих об'єкти для перегляду – ботанічний заказник республіканського значення та сільський іподром.

Маршрут № 2. м. Костопіль – с. Берестовець – с. Базальтове – с. Малий Стидин – урочище Гутвин. Протяжність – 37 км.

Цей маршрут для людей, які хочуть познайомитись з природними багатствами Костопільського району та місцем перебування штабу УПА-Північ під час Другої Світової війни. З м. Костополя спочатку ідемо на базальтові кар'єри, які знаходяться на в селах Берестовець та Базальтове. Тут можна побачи геологічний феномен – базальтові стовпи, висотою в декілька десятків метрів. Під час екскурсії обов'язкове ознайомлення не тільки з процесом видобутку, а й обробкою чудо-каменю.

Природа України завжди славилася своїм різноманіттям та неперевершеною красою: є на її території і безмежні кримські степи, і карпатські гірські масиви. Наш край не є винятком, бо на Костопільщині теж є свої «природні дива», краса та неповторність яких захоплює подих і наповнює серце безмежною любов'ю та повагою до рідного краю.

30-метрові базальтові стовпи поблизу села Базальтове у Костопільському районі на Рівненщині зовні нагадують закам'янілий водоспад, що має кілька каскадів. Розташовані стовпи на території Івано-Долинського кар'єру. Більше таких в Європі немає. Ще у червні 1972 року Рівненський облвиконком своїм рішенням надав “Базальтовим стовпам” статус пам'ятки природи місцевого значення. Тепер цю зону рекомендують як зону відпочинку.

Цією пам'яткою природа довела свою неперевершеність майстра-архітектора... Вона запропонувала нам унікальну споруду із базальтових стовпів-багатогранників, що вишикувані стрункими рядами і вражають своєю монументальністю та стрункістю геометричних фігур. А щоб глядач не втомився від одноманітності форм, йому представлена неперевершена скульптура базальтового віяла. І все це – в обрамленні філософського спокою кришталевої води.

На цій території – поблизу сіл Базальтове та Берестовець утворено геологічний заказник Івано-Долинське родовище базальтів, яке є справжнім чудом природи. Поклади базальту утворилися 650-620 мільйонів років тому, коли на Поліссі активно діяли вулкани. Вулканічна діяльність

у той період активізувалася внаслідок розтягнення земної кори. Внаслідок цього утворилася обмежена площа, яку заповнила магма.

За місцевими переказами населення навколишніх сіл сучасного Івано-Долинського родовища, почали використовувати базальт у будівництві ще з 1635 року. Коли одного разу житель села Берестовець копав колодязь, то зламав лопату об камінь, – він натрапив на край базальтового покриву. Гірську породу він використав у спорудженні будинку.

Базальтові стовпи Рівненщини – кам'яний літопис геологічних процесів. Вони унікальні тим, що ми наяву бачимо стародавні породи. Досліджуючи базальти, їх поведінку, – вивчаємо древній вулканізм. На базальтових родовищах трапляються й самоцвіти – напівкоштовне каміння: агат, кварц, кальцит. Вони утворюються внаслідок потрапляння насичених певними хімічними елементами розчинів у тріщину базальтової породи.

З геологічної точки зору базальти залягають у родовищі монолітом та стовпами. Саме стовпчасте залягання базальту такої кількості є унікальним в Україні. Такої чітко вираженої стовпчастої форми більше в Україні не існує. Висота базальтових стовпів місцями сягає від трьох до тридцяти метрів. Справді, це диво, створене самою природою! У світі ще існують приклади залягання базальтової породи стовпами. От, наприклад, екзотичні Гавайські острови – це базальтові вулканічні конуси, які піднімаються на декілька кілометрів над дном Тихого океану. Із сучасних діючих вулканів базальтовими є Етна на острові Сицилія і Везувій на межах материкової частини Італії.

Івано-Долинське родовище базальтів складається із п'яти кар'єрів, два з яких уже відпрацьовані. Кар'єр № 1 розробили ще на початку минулого сторіччя, з нього почалася розробка родовища у 1908 році. Проте відомий український геолог і географ Павло Тутковський, який досліджував та описав родовище на початку минулого сторіччя, вважав, що перші каменярні були закладені ще у 1858 році.

Бруківкою з костопільських базальтів викладено майдани в Парижі, Брюсселі, Берліні, Варшаві, Відні, Москві. Сьогодні найцінніша базальтова сировина – це блоки для виготовлення пам'ятників, стель і будівельно-архітектурних елементів.

Унікальні “Базальтові стовпи” знаходяться у кар'єрі № 3. Нині він підтоплений водним плесом, посередині якого зеленіє острів у формі серця. Місцеві жителі називають його “Островом кохання”. Закохані часто плывуть на базальтове серце, щоб запрягнути у своїх почуттях та вірності довіку. А ще стагичну скам'янілість стовпчастої форми можна спостерігати у кар'єрі № 5, що знаходиться через дорогу від кар'єру № 3. Висота базальтів тут складає 22 метри.

Про благодатну дію води з базальтових кар'єрів на організм людини розповідає Біблія. За біблійним текстом, вода з базальтових кар'єрів набуває цілющих властивостей. Навколо купальні, що знаходилася біля Овечої брами у Стародавньому Єрусалимі, хворі чекали, коли ангел збурить воду. Вважалося, що німецький, який першим зануриться у збурену воду, отримає зцілення. Ця купальня розташовувалась саме в базальтових кар'єрах. Базальт, на противагу іншим магматичним породам, відзначається своїм нейтральним впливом на організм людини. Збурення води у купальні, якого чекали німецькі, можна пояснити підземними процесами, внаслідок яких на поверхню виходили гази, через що утворювалися бульбашки у воді.

Базальтові стовпи є цінними не лише з естетичної та наукової точки зору, але й з практичної.

По бруківці з чорного базальту, який добувають на Рівненщині, і тепер ходять мешканці польських міст. Каменем з Іванової Долини вимощено багато доріг великої Волині, а головні дорожні артерії Рівне-Луцьк та Рівне-Дубно під новітнім панциром асфальту теж мають надійну основу – чорний базальт. «Кам'яний» бізнес, якому в 30-ті роки надавалося великого значення, не отримав належного розвитку в повоєнний час, а нині – в занепаді. Проте минуле Іванової Долини виявилось дуже цікавим.

Наступним туристичним об'єктом є урочище Гутвин.

Костопільщина – центр повстанського руху в роки Другої Світової війни. Наша земля завжди славилася своїми сміливими, мужніми людьми, захисниками Батьківщини. Тому у не дивно, що саме тут, на теренах Костопільщини, була заснована і успішно діяла Українська Повстанська Армія. У жовтні 1942 року в урочищі Гутвин, поблизу села Малий Стидин, почав діяти перший штаб УПА під керівництвом Л. Ступницького, а першим командувачем армією було призначено Кліма Савуру (Дмитра Клячківського). У 2002 році на цьому місці споруджено пам'ятник воїнам УПА.

4615 жителів Костопільського району взяли участь у збройній боротьбі в лавах УПА, 1870 з них загинули у боях з німецькими окупантами, поляками та військами НКВС, 1701 людина була репресована та вислана за межі України до Сибіру та Казахстану.

Назавжди залишиться в історії краю бій в селі Янкевичі (нині Іваничі), коли сотня Цигана зробила засідку на німців і мадяр, котрі повертались з награбованим майном, яку готували відправити на різдвяні свята 1944 року до Німеччини. У жорстокому бою колону було розбито, але, на жаль, загинув сам сотенний Циган. Надзвичайно зворушливі події сталися у маленькому поліському селі Анелівка (нині Ганнівка), де було знищено

редакцію повстанського часопису “По боях”. Шестеро героїв-повстанців і вагітна жінка-друкарка дали останній бій військам НКВС. Всі семеро заживо згоріли, але не здалися ворогу.

Останній бій УПА на території Костопільщини зафіксовано у 1955 році на бечальських хуторах. Провідник Дмитро з товаришами понад три години відбивалися від роти НКВС, але полягли у нерівнім бою.

Та козацькому роду нема переводу. Сьогодні нащадки славних синів і дочок нашого краю пам'ятають і бережуть пам'ять про тих, хто пролив свою кров у боротьбі за вільне життя своїх дітей. Бо наша пам'ять – то є найбільша подяка.

І вже впродовж багатьох років 14 жовтня, у день створення Української Повстанської Армії в урочищі Гутвин проводяться заходи із вшанування героїв-земляків, які зі зброєю в руках боронили волю і здобували незалежність для нашої держави.

Література

1. Фонди Костопільського районного краєзнавчого музею.